

самостійності. Сила українського народу в єдності.

Друзі, ми віримо, що територіальна цілісність України, окроплена кров'ю мільйонів наших Героїв, омита слізьми українських матерів навіки залишатиметься Соборною, Вільною, Незалежною. Ми маємо бути усвідомлено переконані, що лише в Єдності помислів та дій можемо досягти величної мети — побудови процвітаючої, вільної, цілісної й демократичної України.

Нас переповнює гордість за предків-патріотів, які боролися за наше з Вами єдине, вільне майбутнє! Наша пріоритетна мета — зберегти, об'єднати, укріпити Єдину Україну.

В заключній частині пропонуємо до показу відеофрагмент.

Відеофрагмент: День соборності України 22.01.2016. Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=6E2rBIO06wI>

Ігор КОЛЯДА,
доктор історичних наук, професор
Євгеній ЦИМБАЛЮК
(м. Київ)

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ.» (Історія України, 8 клас)

Тема: Українська культура другої половини XVIII ст.

Мета: розкрити особливості розвитку української культури другої половини XVIII ст.

Цільові завдання:

— проаналізувати розвиток освіти і науки в Україні в другій половині XVIII ст.;

— визначити внесок Києво-Могилянської академії в культурно-освітній розвиток;

— охарактеризувати розвиток літератури і книговидання;

— розкрити панівні тенденції в науці, музиці, театрі, архітектурі, образотворчому мистецтві в другій половині XVIII ст.;

— сформувати в учнів уявлення про видатних діячів культури та мистецтва; особливу увагу надати персоні Григорія Сковороди;

— виховувати повагу до надбань культури, етнічну, релігійну та культурну толерантність; естетичні почуття.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання по темі: «Запорозька Січ і Південь України в другій половині XVIII ст.»

Індивідуальне опитування

Учитель проводить у формі бліц-опитування:

1. Коли була заснована Нова (Підпільницька) Січ? (1734 р.)

2. Як називалася адміністративно-територіальна одиниця у період існування Нової Січі? (паланка)

3. Вкажіть назву господарства, хутора у запорізьких, чорноморських і в частини донських козаків, де вони перебували, коли не було військових дій (зимівник)

4. Назвіть рік ліквідації Запорозької Січі (1775 р.)

5. Хто очолив нове адміністративне утворення на Півдні України після приєднання цих земель до складу Російської імперії (Г.Потьомкін)

II. Актуалізація опорних знань та мотивація.

Чинники, що впливали на розвиток української культури в другій половині XVIII ст. вчитель з'ясовує, організовуючи вступну бесіду за запитаннями

1. Як склалась доля України у першій половині XVIII ст.?

2. Між якими державами було поділено українські землі?

3. Яку політику проводили уряди цих держав щодо українських земель? Як це впливала на стан української культури?

4. Яку роль відігравала церква у розвитку культури?

Отже, незважаючи на те, що землі України були поділені між іноземними державами, які проводили політику асиміляції, українська національна культура

продовжувала розвиватися як єдине ціле.

— Які умови визначали цей розвиток у другій половині XVIII ст.?

— Які риси були притаманні їй у другій половині XVIII ст.? Яких успіхів вона досягла?

— Хто уособлював її велич у другій половині XVIII ст.?

Все це ми з'ясуємо на цьому уроці.

III. Вивчення нового матеріалу.

План теми уроку

1. Особливості розвитку української культури протягом другої половини XVIII ст.

2. Освіта. Книговидання. Літератури. Наука. Філософ Григорій Сковорода.

3. Музика і театр. Образотворче мистецтво.

4. Повсякденне життя.

1. Особливості розвитку української культури протягом другої половини XVIII ст.

Уході розгорнутої характеристики вчитель звертає увагу учнів на загальні особливості розвитку освіти і науки в Україні в другій половині XVIII ст.

Розвиток української культури упродовж другої половини XVIII ст. вирізнявся такими особливостями:

— перетворенням Гетьманщини на провінцію Російської імперії;

— політикою російської імператриці Катерина II спрямованою на посилення русифікації населення України;

— посиленням відтоку культурних діячів і талановитої молоді до Росії та країн Європи;

— впливом європейського раціоналізму і ідей Просвітництва;

— рішучим поверненням українських старшин до шляхетського способу життя.

Завдання учням.

Учні занотують тези до конспекту.

2. Освіта. Внесок Києво-Могилянської академії в культурно-освітній розвиток.

Використовуючи розповідь, вчитель знайомить учнів зі становищем освіти в другій половині XVIII ст.

Початкова освіта на територіях Гетьманщини, Слобожанщини та Запоріжжя зберігала свої традиції до запровадження кріпацтва в Україні. При багатьох церквах і монастирях діяли приходські школи, де дяки навчали дітей читати, писати й рахувати. Грамоту знали не лише заможні люди, а й багато селян, козаків та міщан. Було значна мережа початкових шкіл, які розширювалися за рахунок передових людей.

У 1765 році Генеральною військовою канцелярією була здійснена освітня реформа. Відтепер полкові адміністрації мали навчати за державний кошт дітей козаків у своїх полках. Певну кількість молоді, забезпечивши коштами на проживання, також навчали артилерійської справи в Глухові.

У 1789 році на Лівобережній й Слобідській Україні відкрилися народні училища.

Функціонували на ті часи і колегіуми. Вони приваблювали світське населення ґрунтовністю та широтою освіти. Проте з середини XVIII ст. до колегіумів дедалі частіше йшли навчатися діти духовенства, і, як наслідок, у 1776 році російський уряд перетворив ці навчальні заклади на духовні семінарії.

Завдання учням:

1. Скласти тезовий план

2. Складіть хронологічну таблицю «Освітня реформа другої половини XVIII ст.»

Уявлення про негативні чинники у розвитку освіти Гетьманщини вчитель формує, використовуючи доведення та структурну схему та хронологічну таблицю:

Ліквідація гетьманства в 1764 р. негативно позначилась на розвитку освіти Гетьманщини. Про це свідчать такі факти: чисельність шкіл та учнів поступово зменшилась; 1769 р. імперською владою було заборонено друкувати букварі українською мовою; у 1782 році, вийшла заборона на діяльність мандрівних дяків-бакалярів; засновувались народні училища, які працювали за імперською навчальною програмою з російською мовою викладання; 1776 р. російський уряд перетворив колегіуми на духовні семінарії; поширилась тенденція серед українських старшин відправляти своїх дітей в Росію чи країни Європи.

Отже, ліквідація гетьманства негативним чином позначилося на розвитку освіти на українських землях. Поступово знищувалась національна школа в Україні.

Завдання учням.

А. Заповніть схему «Негативні чинники розвитку освіти в Гетьманщині»

Б. Складіть хронологічну таблицю: «Розвиток освіти в Гетьманщині у другій половині XVIII ст.»

Дата	Подія
1751 р.	Заборонено викладання українською мовою у Києво-Могилянській академії
1765 р.	Освітня реформа: Генеральна військова канцелярія зобов'язала полкові адміністрації навчати за державний кошт козацьких дітей у всіх полках.
1769 р.	Заборона друкувати букварі рідною мовою та вилучено всі старі українські букварі.
1782 р.	Заборона діяльності мандрівних дяків-бакалярів.
1789 р.	Відкриття народних училищ у Лівобережній й Слобідській Україні

В. На контурній карті покажіть освітні центри Європи де навчалися українці (Кенігсберг, Лейпциг, Лондон, Страсбург, Париж та ін.).

У ході міркування вчитель аргументує внесок Києво-Могилянської академії в розвиток освіти та науки:

Діяльність Києво-Могилянської академії у другій половині XVIII ст. підготувала ґрунт національному відродженню XIX ст., внісши вагомий вклад в історію та культуру українського народу. У чому виявився вклад Києво-Могилянської академії у розвиток культури українського народу другої половини XVIII ст.? Це пояснюється тим, що за 150 років існування у цьому закладі здобули високоякісну освіту майже 25 тис. студентів, більшість яких стали урядовцями.

Отже, на думку М. Грушевського, саме «знаменита верства військових канцеляристів підготували національне відродження XIX ст.».

Завдання учням:

Чому Києво-Могилянська академія продовжувала бути центром освіти в Україні у другій половині XVIII ст.?

Книговидання. Література. Філософ Григорій Сковорода.

Використовуючи образну розповідь, вчитель розкриває умови українського книгодрукування.

Російським урядом пильно контролювалося і книгодрукування. Друкарні під загрозою фінансових покарань мали надсилати всі рукописи «для освидетельствования» до Москви. Ця цензура існувала ще з часів імператора Петра I. Як показовий приклад русифікації, є такий факт, що в 1769 році Лаврська друкарня попросила дозволу надрукувати українські букварі, тому що українці не розуміли і не бажали купувати російські. У відповідь на це прохання Священний Синод заборонив друкувати букварі українською й наказав повідбирати старі українські букварі. З часом було вилучено з церков і старі українські книги й замінено їх російськими.

Завдання учням

Підготуйте відповідь на запитання:

Які зміни відбулися в умовах українського книгодрукування.

Застосувавши метод розгорнутої характеристики, вчитель знайомить учнів з новими рисами та напрямками в літературі другої половини XVIII ст.

Для української літератури другої половини XVIII ст. були характерні такі особливості:

- поступово занепадає полемічна, житійна, проповідницька проза та шкільна драматургія;
- утверджується й поступово відіграє провідну роль світська проза, споріднена з фольклором;
- набирають популярності сатирично-гумористичні вірші, які часто критикували середньовіччя та соціальні верхи, авторами яких виступало нижче духовенство;
- поява «пісень світських» як пародійного жанру, в

яких порушувалися такі теми, як соціальна нерівність, сирітство, обмова недоброзичливцями, кохання, туга закоханих, сподівання щастя.

Уявлення про **Івана Некрашевича** як поета вчитель формує за допомогою біографічної довідки.

На тлі великої кількості різноманітних авторів виокремлюється постать Івана Некрашевича (1742 — після 1796) — поета і проповідника другої половини XVIII ст. Народився І. Некрашевич у селі Вишеньки (нині Бориспільського району на Київщині) в родині священика. Закінчив Києво-Могилянську академію, був священиком у рідному селі. Останні відомості про Некрашевича маємо з 1796 р., коли новий київський митрополит призначив його своїм намісником. Автор рукописного збірника з поетичними творами, характерними для літератури так званого «низового» бароко. Найвідоміші твори: віршований діалог «Ярмарок», «Замисел на попа». Більшість дослідників розглядали творчість І. Некрашевича як предтечу нової української літератури і як визначний внесок у розробку гумористично-сатиричних творів.

Завдання учням:

Занотувати до конспекту біографічну довідку.

Уявлення про видатного філософа України другої половини XVIII ст. Г.С.Сковороду вчитель формує, застосовуючи історичний портрет.

Надзвичайною постаттю в культурному та літературному житті України XVIII ст. був народний мислитель, освітній діяч та письменник Григорій Савич Сковорода.

«Ревнитель істини, духовний богочтець,
І словом, і розумом, і життям мудрець;
Любитель простоти і від суєт свободи,
Без лестощів друг прямий,

задоволений усім завжди,

Досяг він верх наук, пізнавши дух природи,
Гідний для сердець приклад, Сковорода».

Саме такими словами вшанував пам'ять свого вчителя М.І. Ковалінський — найближчий учень і духовний друг філософа.

Григорій Сковорода народився в сотенному містечку Чорнухи Лубенського полку, що нині на Полтавщині, у небагатій козацькій родині. З дитинства Григорій помітний був «охотою до наук і твердістю духу», «схильністю до богочтіння» і «даруванням до музики». Після здобуття початкової освіти в сільській школі з 1734 року навчався у Києво-Могилянській академії. Її бібліотека стала для нього джерелом знань. У навчанні був перший, і всі найкращі похвали належали йому.

У свої студентські роки Григорій шукав духовно-живого оточення. Він унікав п'яних юнацьких забав, вважаючи, що вони ранять духовні сили людини і приводять, як і кожна зла пристрасть, до перекрученого розуміння слова Божого, і як наслідок — нещастя і знесилення самого життя. Так, про пристрасть до оковитої з її отрутою, застерігаючи від

такого роду рабства, він жартував: «Я знаю шевця, який протягом двох чи трьох місяців свято додержував правила не пити сивухи, але після закінчення посту за один день стільки набирився нектару [артемовського], скільки могли б випити три превеликих мули чи три аркадські осли, змучені спрагою». Знаючи, що спокуса спочатку здається солодкою, а згодом її отрута випікає душу, руйнує сім'ї, робить сиротами дітей, розвалює держави, філософ викрикує: «Нині п'яна скаче воля, а на ранок гірка доля».

Навчаючись в Академії, веселий, енергійний, проникливий Григорій брав найкраще із студентського життя — брав участь у колядуваннях, Різдвяних вертепах, написавши до багатьох сценарії особисто, писав і виконував релігійні канти, вже тоді здійснюючи малі паломництва по святинях Київщини. Виявляючи велику побожність, він співав у церковному хорі, а потім три роки — в придворній співочій капелі при дворі імператриці Єлизавети.

Сучасники так описують образ Сковороди: «...вдягався пристойно, але просто, їжу вживав, за теперішніми поняттями, вегетаріанську: зелень, плоди, молочні продукти, їв тільки раз на день — після заходу сонця. Був веселий, бадьорий, легкий, рухливий, стриманий, цнотливий, усім задоволений, скромний, говіркий, з усього виводив повчання, навідував хворих, утшав опечалених, розділяв останнє з бідними, вибирав і любив друзів за їхніми якостями, був учений без пихи, а спілкуючись із людьми, нікому не лестив...».

У 1741 році Григорія забрали до Петербурга для співу в придворній капелі, звідки він повернувся в 1744 р. Згодом, у 1745–1750 роках, Сковорода їде до Європи. Після подорожі він повернувся в Україну, працював професором у Переяславі, в Харкові, приватно перекладав Плутарха, писав свої твори. Перша лекція філософа починалась так: «Світ спить!... Спить, простягнувшись, глибоко, немов прибитий! А пастирі його не будять. Ні, ще погладжують: «Спи, спи, не бійся! Хороше місце — чого боятися?». Чуєш, християнине, з твоїм поганським серцем! Чи станеш колись людиною? Щастя ні від небес, ні від землі не залежить. Не шукай його за морем, не випрошуй його в людини, не волочись по палацах, не повзай по земній кулі, не броди по Єрусалимах. Шукай в собі самому. Пізнай себе, й живи життям, тобі властивим...». Ченці-наставники обурились: хіба так навчають доброчинності? Такі слова тільки бентежать душу й розум. Філософа могли покарати. Григорій Савич назавжди кидає професійну педагогічну діяльність і йде в «глибоку самотність» на цілу чверть століття. Так починаються його легендарні мандрівки, під час яких він, заробляючи на хліб насущний, учителював — сів зерно грамоти серед сільської бідноти.

З 1754 по 1759 рік жив у с. Коврай на Черкащині, тут він написав низку віршів до своєї славнозвісної збірки «Сад божественних пісень».

Під кінець 70-х років XVIII ст., після різних конфліктів з владою, Григорій Сковорода обрав зовсім новий і

незнаний до того стиль життя, а саме — мандрівку. І ця мандрівка тривала до самої смерті, майже тридцять років. Була вона повна пригод, оповита переказами й легендами. У ній ніколи не розлучався філософ із Біблією, сопілкою або флейтою і своїми писаннями. Слава про нього йшла всюди, і кожний, чи то пан, чи то селянин, хотів його побачити й почути. Тож аудиторія його була дуже численна і різномісна, і всі розуміли його — речника великої правди.

Під старість його описують інакше: «...сухий, блідий, високий, губи зжовкли, начебто стерлися, очі блищать чи то гордістю академіка, чи простотою жебрака, чи простодушністю дитини. Хода й осанка поважні, розмірені...».

Як оповідає легенда, був чудовий день. До поміщика зібралося багато сусідів. За обідом Сковорода був дуже веселий і велемовний, навіть жартував, оповідаючи про свої блукання й пригоди.

Після обіду пішов у сад. Довго ходив по стежках, рвав плоди і роздавав дітям. Під вечір господар пішов шукати Сковороду. Сонце вже заходило, Сковорода з заступом у руках рив яму під крилатою липою.

— Чим це ви зайняті, друже мій Григорію? — спитав господар.

— Пора, друже, закінчити мандри, — відповів Сковорода. — Пора заспокоїтися.

— І-і, брате, це пусте! Годі жартувати. Ходімо!

— Іду, але проситиму в тебе останнє. Хай буде тут моя могила.

Сковорода зайшов у свою кімнату. Змінив білизну і, поклавши під голови рукописи своїх книжок та сіру свитку, ліг, склавши руки нахрест.

На вечерю він не з'явився. Наступного дня до чаю й обіду також. Коли ж господар зайшов до нього, щоб розбудити, Сковорода був мертвий.

Г.С. Сковорода помер у 1794 р. і похований у селі Пан-Іванівці Харківського повіту. Над його могилою покладена мармурова плита, на якій вирізано отакі його власні слова: «Мир меня ловил, но не поймал».

Розкрити риси характеру особистості філософа **Г.Сковороди** вчитель пропонує через картинний опис з використанням портретного зображення:

Як зазначає видатний сучасний філософ Мирослав Попович, аналізуючи портретне зображення філософа, його твори та факти біографії, Гр.Сковорода не був схожий на образливу «застрягаючу особистість», що працює не піднімаючи голови, наснажена марнославством. Він не пам'ятає образ. Але його характеру притаманна постійна тривожність і неспокій, що не раз приводило до нападів глибокої депресії, глибокої апатії, пригніченого стану душі. Він вирізняється глибокою педантичністю і, навіть, хворобливим почуттям обов'язку. Це людина — аскет, яка суворо дотримується раз встановленого розпорядку дня. Він ...був людиною інтровертного складу, тобто звернений не до зовнішнього світу, а до власних відчуттів, уявлень та переживань.

Йому притаманна зосередженість на своїх думках, сумнівах, прагненні віднайти відповіді на запитання, які мучили його «измлада». Реальність для нього — лише матеріал для роздумів і рішень. Йому властивий певний індивідуалізм і навіть егоцентризм рішень і поглядів, що не означає егоїзм, а навпаки здатність на високу самопожертву. Це особистість, що приймає рішення самостійно і радше нав'язує волю світові, а тому відчуває себе самотнім і важко переживає це. Не випадково він полишився старим холостяком. З іншого боку, самотність супроводжується гострою потребою в близьких людях, тому він був щирим і вірним другом, фактично закохуючись в деяких близьких друзів. Але Сковорода не є людиною легкою на контакти з першим зустрічним. Разом з тим, він має харизму, яка приваблює до нього людей, їхнього прагнення поспілкуватись з ним, «вилити душу».

Тихий, вразливий, само зосереджений чоловік, що потребував душевної близькості з людьми і нелегко досягав її, таким постає з портрету перед нами Григорій Савович Сковорода.

Завдання учням:

Складіть план за історичним портретом та картинним описом вчителя, користуючись фізіогномістичним аналізом зовнішності складіть таблицю за схемою:

Риси обличчя

Риси характеру

Факти біографії

Погляд сучасників

Використовуючи стислу характеристику вчитель розкриває характерні риси філософії Григорія Сковороди.

Для філософії Г.Сковороди характерні:

— відхід від релігійної ідеології;

— концентрація на людинознавчій, етичній та гуманістичній тематиці;

— велика увага самопізнанню людини;

— тема свободи та дружби;

— зв'язок між тілесними та духовними недугами;

— значення доброти, чесності, істинного щастя.

Завдання учням:

Занотувати тези до конспекту.

Вчитель проводить з учнями репродуктивну бесіду.

На уроках української літератури ви ознайомилися з творчістю Григорія Сковороди.

1. З якими творами ви були ознайомлені?

2. Про яких історичних діячів він згадує у своїй творчості?

3. Які думки притч вам запам'яталися, припали до душі? Чому?

4. Які істини, на ваш погляд, може почерпнути для себе сучасна людина?

5. Яку роль, на вашу думку, відіграла творчість Г.Сковороди на розвиток української культури?

Самостійна робота з джерелом.

Завдання учням:

Доведіть справедливості оцінки академіка С.Єфремова:

«... сучасники бачили в ньому «мандровану академію» і його самого вважали вартим за університет; досить сказати, що коли треба було тоді знайти в Україні ідейну, чесну та чисту людину, шукали її між «сковородинцями» ...

Природничі та медичні науки в другій половині XVIII ст.

Для ознайомлення учнів з головними досягненнями науки вчитель застосовує розповідь з використанням тематичної таблиці.

Друга половина XVIII ст. стала періодом певних успіхів у розвитку точних наук. Професори Києво-Могилянської академії почали викладати курс математики, а з 1784 року в ній було відкрито окремі класи чистої та змішаної математики. Також високого рівня викладання було досягнуто в Харківському університеті.

Що до фізики, то у 1783 році професор І.Фальбовський заснував при Києво-Могилянській академії перший фізичний кабінет, завдяки якому розвивалася астрономія, поширювалися технічні знання. Викладання фізики також активно запроваджувалося в Харківському колегіумі. Провідну роль у викладанні механіки відіграв підручник Я.Козельського «Механічні пропозиції».

Рослинний світ України розпочали досліджувати М. Тереховський і М. Амбодик-Максимович. Останній у 1795 р. опублікував перший вітчизняний підручник з ботаніки, приділивши в ньому значну увагу вивченню рослин України.

Продовжували розвиватися медичні знання. У другій половині XVIII ст. чимало лікарів-українців отримали вчений ступінь докторів медицини. М. Амбодик-Максимович став автором книги «Врачебное веществословие или описание целительных растений». М. Тереховський довів, що мікроорганізми не самозароджуються в організмі, а заносяться іззовні. Випускник Києво-Могилянської академії О.Шумлянський досліджував роботу нирок. Йому належить право першості у відкритті капсул Шумлянського-Боумана.

Чимало уваги українські лікарі приділяли боротьбі з епідемічними захворюваннями. Так, Є. Мухін запроваджував віспощення, шукав засоби боротьби з холерою. Знаменитий епідеміолог Д. Самойлович, який служив військовим лікарем на Півдні, запропонував нові методи запобігання епідемії чуми, що спалахнула тут у 1784 р. Вони отримали схвалення багатьох закордонних академій наук.

Тематична таблиця: «Природничі та медичні науки в другій половині XVIII ст.»

Галузь	Науковець	Досягнення
Фізика	І.Фальбовський	Відкриття першого фізичного кабінету.

Механіка	Я.Козельський	Підручник «Механічні пропозиції».
Ботаніка	М. Тереховський і М. Амбодик-Максимович	Перший підручник з ботаніки
Медицина	М. Амбодик-Максимович	Підручник «Врачебное веществословие или описание целительных растений».
	М. Тереховський	довів, що мікроорганізми не самозароджуються в організмі, а заносяться іззовні
	О.Шумлянський	досліджував роботу нирок. Йому належить право першості у відкритті капсул Шумлянського-Боумена
Епідеміологія	Є. Мухін	запроваджував вік щеплення
	Д. Самойлович	запропонував нові методи запобігання епідемії чуми

Завдання учням:

Заповніть тематичну таблицю «Визначні діячі науки та їх досягнення».

3. Музика і театр. Образотворче мистецтво.

Розвиток протягом другої половини XVIII ст. української музики та театру вчитель уході доведення.

Протягом другої половини XVIII ст. українська музика досягла високого розвитку. Про це свідчать такі факти. Так, у 1675 р. М.Дилецький написав підручник «Грамматика музыкальна»; у церковній музиці на зміну багатоголосовому хоровому співу, прийшов стиль, що базувався на класичній гармонії; реформовано церковну музику та започатковано новий стиль композитором Андрієм Рачинським; упродовж 1751–1764 рр. в Глухові діяв гетьманський придворний театр. Його першою виставою стала комічна опера «Ізюмський ярмарок», поставлена в грудні 1751 р. французькою мовою. У театрі ставилася також комедія Ж.-Б. Мольєра «Вітівки Скапена» і «Вимушене одруження».

Отже, українська музика й театр протягом другої половини XVIII ст. продовжують свій поступальний розвиток, набуваючи все більше національних рис та національного колориту.

Завдання учням:

1. Які факти свідчать про високий ступінь розвитку протягом другої половини XVIII ст. української музики та театру?

Формуючи уявлення про провідних діячів української музики другої половини XVIII ст., вчитель застосовує біографічну довідку

Андрій Андрійович Рачинський (1724—1794) — український державний діяч епохи Гетьманщини, професійний композитор, диригент. Народився 24 листопада в містечку Великі Мости. Освіту здобув у Львові, де протягом трьох років був регентом єпископської капелі. З 1753 — придворний капелъмайстер гетьмана Кирила Розумовського.

Сотник новгород-сіверський (1763–81), бунчуковий товариш (1780), голова II департаменту Новгород-сіверської Верховної «Расправи» (1781—96). Андрій Рачинський був також камер-музикантом при дворі Петра III. У 1790 з успіхом відбирав в Україні співаків для Придворної капели. Входив до складу патріотичного Новгород-Сіверського гуртка, членами якого також були славетні особистості того часу — виступав за відновлення Гетьманату, політичного суверенітету України.

Використовуючи історичний портрет, вчитель формує уявлення в учнів про особистість видатного композитора Максима Березовського.

Серед найвизначніших музикантів, якими так щедро обдарувало людство XVIII сторіччя, почесне місце належить українцеві Максиму Березовському. Доля його склалась винятково трагічно. Блискучий талант композитора, яскраво спалахнувши на мистецькому небосхилі, на довгі роки поринає у морок забуття після його ранньої й доволі загадкової смерті.

Щодо походження композитора, можна лише робити припущення: народився 16 жовтня 1745 р. у м. Глухові. Батько його, Созонт Березовський, належав до небагатих дворян або ж церковнослужителів. Початкову музичну освіту отримав у Глухівській музичній школі.

Ця славнозвісна музична школа була заснована в 30-і роки XVIII ст. і користувалась особливою прихильністю імператриці Єлизавети. Подалі Березовський навчався в Київській духовній академії, де музиці приділяли належну увагу, хоча вона вже не входила до основних предметів.

Під час одного з виступів Максима помітив граф Кирило Розумовський і привіз його до Санкт-Петербурга.

Саме в опері Ф. Арайї «Олександр в Індії» у 1759 р. вперше виступив дебютант Максим Березовський. Може видатись неймовірним, що такий хлопчик виконав таку складну й віртуозну оперну партію, але в той час нерідко ставились спектаклі, в яких найстаршому з солістів виповнилося 14 років, а середній їхній вік становив 11–12 років. З книги академіка, німецького дипломата Якоба фон Штеліна, ми дізнаємось, «...что Березовський был обладающий большим дарованием, вкусом и искусством в композициях церковных произведений изящного стиля».

У 1768 р. обдарованого Максима відправляють стажуватися до Італії, у місто Болонья, у якому процвітала Філармонічна академія. Навчається у падре Джованні Мартіні, францисканського монаха, який вважався одним з найкращих музичних педагогів та теоретиків Європи.

Згодом скупий на похвали падре Мартіні напише в листі до директора російських імператорських театрів І.Єлагіна: «Пан Максим володіє всіма даними для вивчення мистецтва контрапункту і обіцяє стати видатним

творцем музики».

У 1771 р. Максим Березовський успішно склав іспит і отримав звання академіка музики. Його ім'я викарбуване на дошці почесних студентів Болонської академії поряд з геніальним Моцартом.

Італійський період був найбільш щасливим і гармонійним у житті Березовського. Контрастом стали для нього реалії життя в Петербурзі після повернення у 1775 р.

У Петербурзі його зарахували до Придворної капели «без визначеного заняття»; він заробляв на життя переписуванням нот, постійно жив в борг і навіть не мав нового костюма, в якому міг би ходити на концерти.

У цей період Березовський напружено працює, пише один за одним свої видатні музичні твори, але їх майже не виконують.

Лише Григорій Потьомкін подає надію на краще майбутнє композитору — планує призначити його директором музичної академії, яку збирався відкрити в Катеринославі, але цей проект князь не зміг реалізувати. На той час єдиною розрадою Максима Березовського були розмови з українськими знаменитостями, котрі ще не забули мови рідної землі. Після принижень при царському дворі Максим ішов до простих людей, розважав їх, співав їм рідних українських пісень, писав хорові концерти.

Але доведений інтригами і нестатками до розпуки, в розквіті сил (у віці 32 роки) Березовський закінчив життя самогубством.

Для історії зберігся документ тих днів — доповідна записка директора імператорських театрів Івана Єлагіна, що Максима Березовського немає на що поховати, оскільки в покійного, як виявилось, не було ні копійки грошей. Директор прохав дозволу поховати його за казенний кошт.

Існує ще одна версія щодо смерті композитора: після знищення Запорозької Січі цариця дуже різко та знахабніло почала поводитись з М.Березовським, тому він вирішив покинути Петербург і їхати додому, в Україну. На замовлення імператриці Максима Созонтовича по дорозі із Санкт-Петербурга в Малоросію було підступно вбито.

Завдання учням:

1. Скласти біографічну довідку.

Пропонований варіант:

Максим Созонтович Березовський (1745–1777) — український композитор, диригент, співак. Класик європейської музики. Народився у Глухові на Сумщині в козацькій родині. Вищу освіту здобув у Києво-Могилянській академії, де почав писати власні твори. 1758 року відряджений до Петербургу, де став солістом у Придворній співацькій капелі князя Петра Федоровича. У 1759–1760 роках виступав як співак-соліст в Італійській оперній трупі в Оранієнбаумі та Петербурзі. 1769 року відряджений до Італії на навчання у Болонській філармонічній академії, яку

закінчив з відзнакою. 1771 року отримав звання *maestro di musica* і обраний членом Болонського філармонічного товариства. До 1773 року єдина закінчена опера — «Демофонт» — була поставлена у Ліворно на карнавальні свята. На початку 1774 року, повернувшись до Петербургу, зіткнувся із байдужістю урядовців, постійними нестатками, неможливістю знайти застосування своїм творчим силам привели до нервової недуги та передчасної смерті 1777 року.

Таким чином, він — перший український автор опери.

Знайомство учнів з постаттю **Дмитра Бортнянського** вчитель проводить у ході образної розповіді.

Традиції нового класичного стилю в церковній музиці підхопив та розвинув Дмитро Бортнянський, який народився в Глухові де й отримав першу музичну освіту. Згодом потрапив до Петербурга, де він навчався у італійського композитора й аранжувальника Бальдассаре Галуппі. За вказівкою цариці Єлизавети Петрівни, Галуппі взяв свого вихованця до Італії, де він навчався протягом десяти років у Венеції, Болоньї, Римі та Неаполі. В Італії були з успіхом поставлені опери Бортнянського на італійські лібрето — «Креонт» (1776), «Алкід» (1778), «Квінт Фабій» (1779). Бортнянський бере участь у діяльності музичної академії в Болоньї. Його опери йшли у венеційському театрі «Сан Бенедетто».

У 28-річному віці Бортнянський повернувся до Петербурга, де отримав посаду придворного капельмейстера, а 1784 року — капельмейстера «малого двору» престолонаслідника Павла Петровича. Перебуваючи на службі керівника капелою, Бортнянський написав багато інструментальних творів.

У 1796 році, після зведення Павла I на престол, Бортнянський отримав посаду директора придворної капели (на цій посаді композитор перебував до кінця життя). Як і його попередники, Бортнянський поповнював капелу переважно вихідцями з України, зокрема Глухівської співацької школи. 1816 року композитора було призначено головним цензором видань духовних творів.

Наприкінці життя Бортнянський продовжував писати романси, пісні, кантати. В останні роки життя Бортнянський працював над підготовкою до видання повного зібрання своїх творів, у яке він вклав майже всі свої кошти, але так і не побачив його.

Вчитель, формуючи уявлення про особистість композитора Артема Веделя, використовує історичний портрет.

Значною постаттю в тогочасній музиці був і **Артем Ведель (Ведельський)** (1767–1808) — український композитор, диригент, співак, скрипаль. Народився в сім'ї київського міщанина імовірно в квітні 1767 року. Ведель навчався в Києво-Могилянській Академії до 1787, пройшов курс до класу філософії включно, де здобув ґрунтовну гуманітарну й музичну

освіту. У Києво-Могилянській Академії Ведель почав компонувати свої перші музичні твори, диригував студентським хором та оркестром, виступав як соліст і скрипаль. 1788 року відряджений митрополитом Київським і Галицьким С. Миславським з малолітніми співаками до Москви, де керував капелами генерал-губернатора Москви Петра Єропкина, а після його відставки — Олександра Прозоровського. Формально Ведель був зарахований на службу й отримував зарплату на будівництві в Кремлі, згодом він числився підканцеляристом у штаті VI Депутатського Сенату. 1 грудня 1792 р. за проханням Веделя його звільнено в чині канцеляриста Сенату. З кінця 1792 року Ведель живе у батьківському домі. Дякий час знову керував хором Києво-Могилянської Академії. На початку 1794 р. Ведель очолив капелу. Водночас керував хором солдатських дітей. 1 березня 1794 його призначено канцеляристом штабу, 27 квітня 1795 — молодшим ад'ютантом, а 24 вересня 1796 — старшим ад'ютантом штабу з капітанським рангом. Музична діяльність Веделя у цей час була дуже плідною. За 1793–95 рр. він написав 6 концертів, можливо, ще й низку інших композицій, які не ввійшли до відомого автографа. У березні 1796 Артемій Ведель переїхав до Харкова, що було пов'язано з призначенням генерала Леванідова генерал-губернатором Харківського намісництва. Тут А. Ведель організував новий намісницький хор і оркестр, викладав спів і музику в Казенному училищі при Харківському колегіумі. Твори Веделя вивчалися й виконувались у Харківському колегіумі, їх співали у церквах. На початку 1797 за наказом імператора Павла I корпус Леванідова розформовано, Харківське намісництво ліквідовано, і Леванідов залишив Харків. Царським указом усі «не положені» за штатним розписом полкові капели було ліквідовано, і Ведель подав рапорт із проханням про відставку. Ведель перейшов працювати у цивільне відомство Олексія Григоровича Теплова, губернатора новоствореної Слобідсько-Української губернії. Тут він керував губернською капелою, був капельмейстером вокального класу у Казенному училищі при Харківському колегіумі, його учні посідали найперші місця у придворній капелі Санкт-Петербурга, Москви та Петербурзьких митрополичих хорах. Наприкінці літа 1798 Ведель виїхав до Києва. Жив у батьківському домі на Подолі, працював над новими творами. На початку 1799 він став послушником Києво-Печерської Лаври. Наприкінці весни того ж року було знайдено книжку «Служба Нилу Столбенському», де на порожніх сторінках начебто Веделевою рукою у символічній формі було написано пророцтво про вбивство чинного царя Павла I та названо його вбивцею. Проти Веделя негайно порушили «секретну справу». Митрополит і архімандрит Києво-Печерської лаври Ієрофей 25 травня 1799 року оголосив Веделя божевільним і передав київському коменданту Ф. Л. Вігелю під

варту. У київській божевільні композитор промучився 9 років. Лише напередодні смерті батькові вдалося забрати його додому.

Завдання учням:

Скласти біографічну довідку

Заповнити тематичну таблицю «Українські композитори та їхні найвизначніші твори».

Композитор	Творча спадщина
А.Рачинський	Автор церковних творів (концертів), приділяв увагу й українській народній музиці. Запровадив італійський стиль співу в капелі гетьмана К.Розумовського.
М.Березовський	Опери: «Демофонт», «Іфігенія» (не закінчена), хоровий твір «Літургія св. Іоанна Златоустого», духовні концерти «Не отвержи мене во время старости», «Остригну сердце», «Милость и суде воспою», «Слава в вышних Богу»;
	причасники «Творяй Ангелы своя духи», «Чашу спасения приму», «И память вечную», «Во всю землю», «Хвалите Господа», «Блаженны яже избрал», «Не имамы иных помощи», соната для скрипки і чембало.
Д.Бортнянський	Опери на лібрето італійською мовою «Креонт», «Алкід», «Квінт Фабій», на лібрето французькою мовою «Свято сеньйора», «Сокіл», «Син-суперник або Сучасна Стратоніка»; для симфонічного оркестру «Концертна симфонія»; камерно-інструментальні твори: «Септет», «Квінтет», «Квартет», «8 сонат для клавесину», п'єси для чембало, скрипки; кантата «Певец во стане русских воинов»; хорові твори: духовні концерти, гімни, присвячені знатним особам, похвальні пісні, 2 літургії, херувимські, духовна музика латинською мовою («Ave Maria», «Salve Regina», мотети).
А.Ведель	31 хоровий концерт, 6 тріо, 2 літургії Іоана Златоустого, Всеношна та один світський кант.

При ознайомленні учнів з образотворчим мистецтвом вчитель застосовує пояснення при формуванні поняття «рококо».

В українській архітектурі протягом другої половини XVIII ст. на зміну бароковому стилю з Франції прийшов стиль рококо — стиль європейського мистецтва, що виник у Франції в першій половині XVIII ст. та є пізньою стадією бароко. Відрізняється дрібно-масштабністю форм (зокрема, орнаменту). Для рококо характерні декоративність, химерність та фантастичність орнаментальних мотивів.

За допомогою стислої характеристики вчитель подає основні риси **архітектури другої половини XVIII ст.**

Характерними рисами архітектури другої половини XVIII ст. є:

- утвердження стилю рококо;
- переважання особливої легкості та елегантності;

- внесок у її розвиток іноземних майстрів;
- основа храмового будівництва — наслідування європейських традицій;
- зведення високих дзвіниць;
- використання ордерної системи;
- подальший розвиток дерев'яної архітектури;
- утвердження у світській архітектурі європейського типу парадної резиденції.

Знайомлячи з **шедеврами архітектури**, вчитель, застосувавши картинний опис, знайомить учнів з пам'яткою архітектури — Андріївською церквою в Києві.

Андріївська церква вважається одним з кращих творів видатного архітектора Б.Ф. Растреллі. Будівництво церкви велось з 1747 по 1767 рік. Інженером і організатором робіт був архітектор І.Ф. Мічурін. Основні кам'яні роботи виконувалися майстрами Києво-Печерської лаври. Граціозна і гармонійна споруда відрізняється незвичайним для стилю бароко поєднанням різних архітектурних прийомів і деталей. Враховуючи складний рельєф ділянки, Б.Ф. Растреллі поставив церкву на двоповерховий стилобат. У оформленні фасадів були вперше об'єднані ліпний декор і чавунне литво. Андріївська церква спирається на кам'яні стовпові фундаменти. І. Ф. Мічурін вніс зміни також і в інженерну частину проекту, замінивши дерев'яні конструкції куполу цегляною кладкою і побудувавши дерев'яні сходи-підхід замість під'їзду до церкви. У зовнішності церкви багато загального з палацовою архітектурою. Світський характер носить і інтер'єр храму. Він вирішений у стилі бароко з єдиним простором без опор і з дуже умілим використанням синтезу декоративних архітектурних елементів, живопису, скульптури і художнього різьблення. Художнє різьблення виконали українські і російські майстри. У оформленні інтер'єру важливу роль грає живопис. Багато робіт виконано петербурзькими майстрами під керівництвом художника І.Я. Вишнякова. Живопис на зворотному боці іконостасу був виконаний художниками І.Роменським і І. Чайковським. Інтер'єр прикрашають також картини «Вибір віри князем Володимиром» і «Проповідь апостола Андрія скіфам» українського художника П.Т.Бориспольця.

У процесі неодноразових ремонтів впродовж двох сторіч зовнішність церкви була значно спотворена. Тільки в результаті реставраційних робіт в 1974–1978 роках храм знов знайшов свій первинний вигляд.

Завдання учням.

Робота з контурною картою:

Покажіть на контурній карті найвизначніші архітектурні пам'ятки.

У ході міркування вчитель розкриває особливості розвитку скульптури та графіки.

Скульптурне мистецтво в Україні із середини XVIII ст. виходить за межі художнього різьблення. Які факти свідчать про новий ступінь у розвитку скульптури?

Насамперед, розвивається фігурна скульптура: як доказ постають дерев'яні статуї собору Святого Юра у Львові, фігура Геракла на Бучацькій ратуші, фігури муз і гетьманів на будинку Другої Малоросійської колегії у Глухові. Найталановитішими граверами другої половини XVIII ст. були Іван Филипович та Йосип й Адам Гочемські.

Разом з тим, спостерігаються і негативні тенденції. Які це? Упродовж другої половини XVIII ст. митці українського граверного мистецтва в основному копіювали старих київських майстрів або російські видання. Ще скромніше розвивався такий напрям графіки, як рисунок. До авторських зразків можна віднести рисунки Алімпія Голика та Володимира Боровиковського.

Завдання учням:

Назвіть нові риси та явища у розвитку скульптури та графіки

Характеризуючи розвиток живопису вчитель використовує доведення.

Впродовж другої половини XVIII ст. блискучого розвитку досягло образотворче мистецтво. Про це свідчить розвиток портретного живопису, який представлений творчістю таких митців Петербурзької академії мистецтв, як Д.Левицький та В.Боровиковський. Їхніми зусиллями та талантом цей жанр досягнув рівня найкращих зразків західноєвропейського мистецтва.

Творцем історичного малярства прийнято вважати уродженця Чернігівщини А.Лосенка, який перейняв досвід у кращих майстрів Німеччини, Голландії та Франції.

Українська гравюра досягла високого рівня завдяки роботам Г.Левицького та О.Козачковського. Велику увагу українські майстри графічного мистецтва приділяли зовнішньому вигляду книги. Існували традиції оформлення титульної сторінки. У багатьох книгах («Апостол», «Псалтир» Києво-Печерської лаври) вона вирішувалася у вигляді архітектурного portalу. У деяких книгах зображення вписували в медальйони, що розташовувалися серед декору з листя та гілок. Текст книги прикрашався заставками, початковими літерами, кінцівками, рамками та іншими декоративними елементами. Характерним було також уміщення гравюр. Кращими зразками книжкової гравюри вважаються роботи Л. Тарасевича з «Києво-Печерського патерика». Він насичував книгу зарисовками місцевих побутових і культових сцен, зображеннями церковної і світської архітектури, краєвидами берегів Дніпра. Видатні майстри доби бароко створили книги, що є справжніми шедеврами мистецтва гравюри. Високий художній рівень українських стародруків став взірцем для подальшого розвитку українського друкарського та графічного мистецтва наступних століть.

Новий етап у розвитку образотворчого мистецтва на західноукраїнських землях пов'язаний з творчістю

Луки Долинського (1750–1824). Народився він у Білій Церкві на Правобережжі, рано осиротів. Неабиякі здібності юнака привернули увагу київського греко-католицького митрополита, який відправив його до Львова, де тоді були потрібні майстри для розпису новозбудованого собору св.Юра. Мистецьку освіту Долинський здобув у віденській Академії мистецтв. Закінчивши її з відзнакою, майстер повернувся до Львова, де й пропрацював ціле життя. Окрім собору св.Юра, він виконував багато розписів для інших церков Львова та міст і сіл західноукраїнських земель. Приділяв увагу майстер і портретному жанрові, що спричинило його визнання сучасниками як одного з найкращих портретистів. Характерними рисами його творчого стилю були енергійна манера письма, м'яке моделювання рис обличчя людини світлотінню, теплий колорит без яскравості та гостра психологічна характеристика образів.

На Буковині та в Закарпатті у той час розвивалося переважно релігійне малярство. Місцеві митці виконували настінні розписи у церквах, ікони, ілюстрації до календарів, але, на жаль, про більшість із них майже нічого невідомо. Засновником світського живопису в Закарпатті вважали Йосипа Змій-Міклошія (1792–1848) з Пряшівщини. Після закінчення віденської Академії мистецтв він працював придворним майстром пряшівського єпископа. Його пензлем належать також розписи багатьох церков Закарпаття. А ще художник писав портрети, чудові пейзажі, картини на побутові теми з життя закарпатських селян.

Завдання учням:

Заповніть тематичну таблицю «Провідні митці образотворчого мистецтва та їхня спадщина».

Галузь	Митець	Творча спадщина
Архітектура	І. Григорович-Барський	Покровська церква, Церква Миколи Набережного (Київ), Спасо-Преображенський собор Красногірського монастиря (Золотоноша), Собор Різдва Богородиці, Будинок полкової канцелярії (Козелець).
	С.Ковнір	Києво-Печерська лавра: Ковнірівський корпус, дзвіниці на Ближніх і Дальніх печерах; Кловський палац (Київ); собор Антонія і Феодосія з дзвіницею (Васильків).
	А.Квасов	Генеральний план міста Батурин, Палац для Кирила Разумовського (Батурин), Собор Різдва Богородиці (Козелець).

	Б.Меретин	Собор св. Юра (Львів), Бучацька ратуша, монастир місіонерів при колишній вірменській церкві Святого Хреста (Львів), Костел Заручин Марії і монастир сакраменток (Львів).
	Г.Гофман	Успенський собор (Почаїв), Церква Чесного і животворящего Хреста (Бучач).
	Б.Растреллі	Андріївська церква, Маріїнський палац у Києві
Граверне мистецтво	Іван Филипович	216 книжкових і естампних гравюр, портрети, перші в Україні екслібриси (книгозбірні Залуських), видання «Іфіка Ієрополитика», «Літургікон», «Молитвослов», латинський друк «Flos» з двома мідеритами.
	Йосип та Адам Гочемські	Твори Почаївської друкарні.
живопис	В.Боровиковський	рисунки: «Святий Володимир Великий», «Богоявлення», «Вознесіння»; портрети: Катерини II, В.Капніста, Лізеньки і Дашеньки; М.Лопухіна; К.Арсеньєвої
	Д.Левицький	портрети: К.Воронцової; К.Нелідової; «У.Мнішек»;
Гравюра	Г. Левицький та О. Козачковський	Гравюри до видань євангелій, київського видання «Апостола», львівського видання «Політики».

Зміст поняття портретний живопис вчитель розкриває у ході пояснення.

Портретний живопис — це мальоване, скульптурне або фотографічне зображення людини або групи людей, а також відповідний жанр образотворчого мистецтва. Багато портретів створено і в гравюрі.

Український портретний живопис важливе й неоднозначне явище. В умовах активного зростання самосвідомості народу, загострення класових суперечностей визрівають нові критерії цінності людини. При всій увазі до зовнішності, до виразу обличчя, до пози, манери триматися, до костюма — незмінно зростає і роль внутрішнього «душевного» фактора в портреті. В українській портреті домінує аналітичне заглиблення у світ думок, переживань, настроїв людського «я», що робить національний романтичний портрет співзвучним в основних рисах всеєвропейському романтизму, але й багато в чому відмінного від нього.

Уявлення про видатних майстрів пензля вчитель формує за допомогою **історичного портрету**.

Розвиток портретного живопису пов'язаний

з творчістю двох знаних українських майстрів — Дмитра Левицького (1735–1822) та Володимира Боровиковського (1757–1825). Обидва походили з України, але впродовж усього життя змушені були працювати в Петербурзі. Завдяки своєму талантові Д.Левицький зажив слави найкращого європейського портретиста. Його портрети прикрашають найвідоміші європейські музеї: паризький Лувр, Женевський музей тощо. Д.Левицький як ніхто вмів поєднати неабияку майстерність зі спостережливим і правдивим відтворенням рис обличчя портретованих осіб. В.Боровиковський походив із козацького старшинського роду з Полтавщини, мистецтво освіти здобув в Україні та лише за наказом Катерини II змушений був переїхати до Петербурга. Російський живописець і мистецтвознавець Ігор Грабар писав: «Найбільшим митцем цього часу є учень Антропова — Д.Левицький, твори якого належать до найкращих подвигів європейського портретного мистецтва XVIII століття. Успадкувавши від Антропова його серйозність і вдумливість, з'єднав їх Левицький із засліплюючою технікою. І коли в останньому він ще мав суперників на Заході, то в переданні інтимного, невловимого чару обличчя, що не виблискувало красою, не вирізнялося оригінальністю, в зображенні простого, пересічного, непомітного обличчя — не мав він собі пари. Поряд із ним не тільки мистецтво Рейнолдса виходить жорстким і холодним віртуозізмом, але й музикальна творчість Гейнсборо здається надто підробленою, її чар — настирливим, а прийоми — завченими, деколи навіть банальними. Такі портрети, як портрет Борщеві, ритмом лінії, несподіваністю й викінченістю цілої композиції, легкої й незвичайно архітектурної під оглядом правдивості малярства, можна рівняти не з тогочасними портретами, а з архітворами Ренесансу».

Коли Д.Левицький зістарів і став втрачати зір, В.Боровиковський заступив його в мистецтві портрета. Витончена манера малювання, вишукана гама барв майстра були, за свідченням сучасників, просто чарівними. Серед найвідоміших творів В.Боровиковського — портрети земляків, які служили на високих посадах у Петербурзі, — Дмитра Трошинського, Івана Безбородька та ін. Всього за своє життя майстер зробив близько 160 портретів. Його пензлю належать також виконані на рідній землі розписи церков у Миргороді, Кибинцях та Романівці. У далекому Петербурзі В.Боровиковський ніколи не забував про Батьківщину, залишався типовим полтавчанином, дотримувався українських звичаїв та мріяв повернутися додому.

Уявлення про творчість **Д.Левицького** вчитель формує використовуючи роботу з джерелом репродукцію картини.

Д. Левицький у журналі «Собеседник любителей русского слова» так пояснив алегоричне зображення імператриці Катерини II: «Середина картини представляє інтер'єр храму богині правосуддя, перед якою в образі законодавиці її Імператорська Величність, спляючи на

вівтарі макові квіти, жертвує дорогоцінним своїм спокоєм заради загального спокою. Замість звичайної імператорської корони увінчана вона лавровим вінцем, що прикрашає громадянську корону, покладену на голову її. Знаки ордена Святого Володимира зображують відмінність знамениту, за подвигнуті для користі вітчизни труди, що їх лежачі біля ніг законодавиці книги засвідчують істину. Переможний орел спочиває на законах, і озброєний Перуном страж дбає про цілісність їх. Удалині видно відкрите море. І на російському прапорі, що майорить, зображений на військовому щиті Меркурій жезл, що означає захищену торгівлю».

«Катерина-законодавиця» мала в сучасників особливий успіх. З нею, зокрема, безпосередньо перегукуються рядки з поеми Г. Державіна «Видіння Мурзи»:

Видіння вбачив я чудове:

Зійшла до мене з хмар жона, —

Зійшла — і жрицею постала

Чи божеством переді мною.

Уявлення про портретний живопис вчитель формує використовуючи картинний опис та репродукцію картини В. Боровиковського «Портрет М.Лопухіної».

Одним з найбільш привабливих і зрілих творів, які виявляють сформований моральний та естетичний ідеал художника, є портрет М.І.Лопухіної (1797, Третьяковська галерея, Москва, Росія) В.Боровиковського. Портрет зачаровує образом ніжної меланхолійної жінки, повним надзвичайної ніжності та внутрішньої гармонії. Ця гармонія передається всім художнім ладом твору: і рухом голови жінки, і виразом її обличчя, вона підкреслюється і окремими поетичними деталями, як, наприклад, зірваними пониклими трояндами. Її легко вловити в співучої плавності ліній, пануючій у портреті, а також у продуманості, співвідпорядкованості всіх частин. Постать жінки ритмічно пов'язана з тлом: схиленому торсу, положенню руки неначе вторять звисаючі гілки, стовбури дерев, зображені на другому плані. Боровиковський використовує в ці роки неяскраве світло, яке особливо добре моделює форми. За допомогою найтонших світлотіньових нюансів він досягає виняткової виразності в ліпленні обличчя, в зображенні білої шиї, що змагається в гладкості з мармуром руки. Форми здаються майже скульптурними. Фігура оточена легким серпанком пейзажу, але вона не зливається з ним, а видається ясным пластичним об'ємом. Боровиковський і раніше вводив у портрети пейзажні фони. Але саме тепер, розроблені з усією ретельністю, вони стають найважливішим компонентом портретної характеристики, отримавши своє справжнє смислове навантаження. Колосся стиглого жита, ніжна зелень, волошки в портреті Лопухіної покликані не тільки підкреслити «простоту» образу, але висловити настроїв, мрійливість жінки. Правда, цей пейзаж із його «сільськими» прикметами ще умовний, як далекі були від незайманої природи мальовничі сади, які за

тодішньою модою робили в «натуральному вигляді», з розкиданими там і сям класичними павільйонами. Деяку штучність можна помітити і в задумливо-недбалій позі жінки.

У створенні такого образу найважливішу роль відіграють живописно-колеристичні властивості творів. Боровиковський накладає зараз фарби на ґрунт хоч і щільним, але тонким і рівним шаром, численними лесируваннями досягаючи багатства і вібрації, переливчастості кольорів. Барвіста поверхня набуває саява. Художник віддає перевагу тепер холодній, бляклій гамі. У портреті Лопухіної бузково-рожеві й білі, блідо-блакитні й жовті, приглушені зелені і попелясті кольори своїм світлим звучанням великою мірою сприяють ліризму і якійсь особливій її музичності образу.

Отже, В. Боровиковський зробив великий крок до розкриття внутрішнього, душевного життя своїх героїв. Але самі герої, а разом із ними і художник, надто демонстрували свою здатність до піднесених почуттів та переживань, тому що ця сердечність, ця чутливість були ознаками гідної і доброчесної душі.

Завдання учням:

Складіть опис картини В.Боровиковського «Портрет Катерини II».

Підсумовуючи особливості розвитку української культури, вчитель застосовує стислу характеристику.

Загалом, для розвитку української культури у другій половині XVIII ст. характерні такі риси:

- глибокий демократизм;
- гуманізм;
- високий рівень розвитку;
- відтік талановитої молоді за кордон.

4. Повсякденне життя.

Застосувавши образну розповідь, вчитель висвітлює повсякденного життя українців.

Громадська думка була основним регулятором поведінки та спілкування українців. Молоде покоління, згідно традиційній етиці, виявляло повагу до старших. Також, традиційна етика не допускала публічних образ та бійок у храмах, на майдані, вулиці, полі чи подвір'ї. Громада мирила тих, хто сварився, та наказувала винних. Для тих часів характерними були колективна взаємодопомога та колективне дозвілля. У разі якоїсь біди чи якоїсь трудомісткої роботи на користь громади вважалося неприйнятних та грішним не допомогти. На толоку сходилися фактично всі жителі місцини, де гуртом допомагали на косовиці, будували церкви, чи зводили будинок для сиріт. Зазвичай, толоки проходили з жартами, піснями та забавами. Вагоме значення займало побратимство та кумівство. Побратими, куми вважали за необхідне підтримувати дружбу, а саме головне — допомагати у всьому та турбуватися долею похресників.

Центром громадського життя була церква. В ній відбувалися головні події в житті українця: освячували

шлюб, хрестили дітей, правили релігійну службу. Майдан, що зазвичай був біля церкви, регулював громадське життя односельців. Саме на майдані вирішувалися головні питання громади, повідомляли про новини, калялися та шукали захисту. Усією громадою святкували храмове свято. Відстоявши заутреню, люди йшли на майдан, де купували дарунки для рідних та близьких, запрошували друзів в гості. Молодь влаштовувала гуляння, у великих селах громади збиралися в окремі «кутки», влаштовуючи вечорниці. Фактично, у кожному селі другої половини XVIII ст. була корчма. Там радилася мирська старшина, зупинялися мандрівники, укладалися угоди, велися торги, розпивали могорич, ділилися інформацією. Частими гостями корчми були кобзарі й бандуристи. У холодну пору вечорниці проводилися саме у корчмі.

У цілому повсякденне життя українців були досить насиченим.

Завдання учням.

Підготуйте відповідь на запитання:

1. Які риси визначали повсякденне життя українців?
2. Яку роль відіграв майдан у повсякденному житті українців?
3. Яке місце посідав храм у повсякденному житті українців?
4. Яка місце інституту побратимства та кумівства у повсякденному житті українців?

IV. Закріплення та повторення вивченого матеріалу.

Колективна робота.

Репродуктивна бесіда за запитаннями:

1. Які умови визначали розвиток української культури?
2. Які вимоги ставило суспільство до тодішньої освіти?
3. Яку роль відіграє в другій половині XVIII ст. Києво-Могилянська академія на розвиток культури та науки?
4. Назвіть характерні риси філософії Г.Сковороди.
5. Які досягнення українських вчених науки в другій половині XVIII ст.?
6. Назвіть найвидатніший діячів музичного мистецтва другої половини XVIII ст.
7. Як мистецтво рококо відображало зміни, що відбувалися в Гетьманщині другої половини XVIII ст.?
8. Чому народні картини вважаються своєрідним відображенням тогочасного українського життя?

V. Підведення підсумків уроку.

Узагальнення.

Друга половина XVIII ст. — це період, коли продовжувався започаткований у попередні часи розквіт українського мистецтва й літератури. Однак у той самий час почали складатися умови, за яких українська культура поступово втрачала набувала

рис провінційності. Підґрунтям, на якому розвивалась українська культура, була Козацька державність. Курс російського царизму на ліквідацію Гетьманщини й Запорозької Січі та перетворення Лівобережної України на російську провінцію позбавляли українську культуру самобутньої основи її розвитку. Особливістю культурних процесів на українських землях було також те, що до кінця XVIII ст. в Гетьманщині, з одного боку, і Правобережжі й західноукраїнських землях, з іншого, розвивалися в різних умовах. Але це не вплинуло на єдність національної культури українців та її подальший поступальний розвиток.

VI. Подача домашнього завдання.

1. Опрацювати параграф підручника.
2. Спробуйте аргументовано довести або спростувати погляд Г.Сковороди: «Весь світ складається з протилежностей: «У цьому цілому світі — два світи, з яких складається один світ: світ видимий і невидимий, живий і мертвий, цілий і розпачливий. Цей — риза, а той — тіло. Цей — тінь, а той — дерево, цей

— матерія, а той — іпостась, себто основа, що утримує матеріальний бруд так, як малюнок тримає свою барву...» У природі «не знайдеш дня без тьми і світла, а року без тепла та зими». Усе в світі утворюють протилежності («контитези»), складаючись у єдність: «Утворюють єдине: їжу — голод та насичення, зима і літо — плоди. Тьма і світло — день. Смерть та життя — всяке створіння. Так стоїть весь світ. Протилежне підтримує протилежне. Так само, як цілий світ, подвійна й людина. І в людині Сковорода (як і отці церкви та містичні філософи всіх часів) розрізняє зовнішню та внутрішню людину: «Є дві людини — земна та небесна — в тій самій людині».

3. Складіть порівняльну таблицю: «Українська культура XVII ст. — другої половини XVIII ст.» за схемою:

	Українська культура XVII ст.	Українська культура другої половини XVIII ст.
Умови розвитку		
Характерні риси		
Нові явища		

Олександра СТЕПАНЕНКО, учитель історії
Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів №85

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА УРОКУ НА ТЕМУ: «АКТИВІЗАЦІЯ ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В УКРАЇНІ У 2-Й ПОЛОВИНІ 1960-Х — 1970-Х РОКІВ»

Мета уроку: з'ясувати течії дисидентського руху та дати їм характеристику, звернути увагу учнів на форми і методи опозиційної боротьби радянського періоду. Виховувати повагу до історичного минулого своєї країни, до борців за незалежність України.

Обладнання: карта України, портретне зображення В.Чорновала, мультимедійна дошка.

Хронологія:

- 1965 р.: прем'єра в Києві фільму С.Параджанова «Тіні забутих предків»;
- 1966 р.: маніфестація в Києві біля пам'ятника Т.Шевченка;
- 1972 р.: нова хвиля арештів дисидентів;
- 1976 р.: утворення Української Гельсінської спілки.

Структура уроку:

I. Організація навчальної діяльності.

II. Актуалізація опорних знань.

— Як називали учасників опозиційного руху в 1960-х — 1970-х рр.?

— Дайте визначення поняття «дисидент».

— Назвіть представників дисидентського руху.

III. Мотивація.

IV. Вивчення нового матеріалу (групова форма роботи):

1. Передумови активізації опозиційного руху в 1960-х — 1970-х рр.
2. Особливості дисидентського руху.
3. Репресивні заходи влади в боротьбі з дисидентським рухом.